

1042⁽²⁶⁾

0-1b

EMotubatsi

K34/120



b/c

KGAOGANYO B O G A R E

LETLAKALA

- | | | |
|------|---|-----------|
| 838. | Go ribêga Thamaga ya Mabjana | 2177-2178 |
| 839. | Di tlhatholotše melaetšo dikonokono tša
Marota | 2179-2181 |
| 840. | A kgoši e thušwa go buša ke ba meloko: maina
a bona ke bomang? | 2182-2183 |
| 841. | Motšhabi wa tlāla o tšhaba a inamile | 2184-2185 |
| 842. | Moanêga-phefô ke motšwantle | 2186-2187 |
| 843. | Mosêka nkgôô ya meetse, o sêka a e sekamiši-
tše - go itšano borrawešu | 2188-2190 |
| 844. | O gata tala e ya bôla | 2191-2193 |
| 845. | Ke'ng se se bego se fediša ntwā gantšhi? ... | 2194-2195 |
| 846. | Naa e be e le go fenywa ga ba bangwe? | 2196-2197 |
| 847. | Naa mo Bopedi, tšhōllô ya madi e ripilwe ka
mang? | 2198-2201 |
| 848. | A ba lešika la kgoši ba humile ka moka? | 2202-2203 |
| 849. | Lehumô leo(lewo) ba le tšere kaye? | 2204-2205 |
| 850. | A bagatša ba kgoši ba na le bahlanka goba
badiredi? | 2206-2211 |
| 851. | A go na le mešate e mentšhi goba otee fêla? | 2212-2213 |
| 852. | Dijo tše lebanego kgoši di hlokomelwa bjang? | 2214-2217 |
| 853. | Naa ke'ng modiro le mohola wa mellotima? .. | 2218-2219 |
| 854. | Tatolêlô go bakgôma le bakgômana Maroteng.. | 2220-2221 |

1042

2177

K34/120 2

Kgaoganyō 838

Go ribēga(ribēgwa) ga dikgapetla tša Thamaga ya Mabjana, kgopotšo ya morēna wa khutšo, Sekwati I, modimotšana wa noka ya Tubatse. Le ge go le bjale, boekemišetšo bjaka, ye pukwana e ngwadilwe lenanewō la masomepediswayi. Ka moka mekgwa le melaō ya Bapedi ba setšhaba sa Thulare.

Pukwana ye No.XLX, mogwahle ga e ke e be moletšaka, e tsepeletše gore a bagolwane ba yōna ba feleditše kaye, ka mo 'Government Ethnologist', ka mabapi le mabohlatse a mangwalo aa: ka bahlomphegi ba - Dr. N.J. van Warmelo and Dr. C. Bothma, Post Office 384, Pretoria: gomme tirišanō e botse le mabothakga šiawō a ngwadilwe marifing a bona ka mowe pele, go thoma ka ngwaga wa 1962; pukwana ye ke emego ka yōna ke ye thomilego ka kgaoganyō 816, ya fêlêla ka letlakala 2132-2175.

Moreku ga ke epeye, ga e le mabapi le ba-lešika la Lellelateng ke tlo rêtwa ke ditlo(go)lwana tša bana ba Matuba ā kgošana Klein Sekhukhune III; ge eba polêlō ya Sepedi - sesotho sa Lebowa - e sa bolêlwa lefaseng, gomme ga go letlapa le ke le fetilego, ke se ka ukamêla ka tlase ga lōna, go bōnêgêla ka se elego therešo. Ke boifile kudu go hlatsêla makā Marota, go a fetolêla therešo, ka yō(sic) petagana go Mmopi waka gaye Bahung.

2178

Nna ke hloile lentšu la go aroša therešo lewo le rego lebollo ke koma fêla, ke mang motho mo lefaseng wa sefofu a kago ra kgomo ya dinaka a re ke fau; a re tlogeleleng setšhaba sa gabo rena therešo ka kudukudu rena bawo re kilego ra ukamêla ka lengwane(window) la ngwakō wa sekolo sa thuto ya mangwalō ā makgêthwa: goriano ke ra le ba mehleng yeno le ba mabakeng awo a tlogo, ge Marota le wōna ba sa gopolwa ka tlase ga morithi wa letšatši le kgwedi; ga ke oome, ke šupeletše kudu go

Babinanoko.

Marota a re rapeleleng phošo ya batswadi ba rena ka baka la go (se) tsebe, ba dirile kōtlō godimo ga rena ka go hlanogēla kwanō ya kgošikgolo Sekhukhune I le Dr. Reverend Alexander Merenskey; bjale rena Babinanoko ra apešwa bogopa ra bitšwa balwantšhi ba ebanedi mo seripeng sa Afrika-Borwa. Lentšū la lena Marota, ga e be letee ka boipolēlō go Jehofa Modimo Ramatlakamoka.

Naboomkoppies No.262.
18th September, 1968.

E.M.E. MOTUBATSI

2179

Kgaoganyō 839

Di hlatholotše melaetšo dikōnōkōnō tša Marota.

- Thulare I : Šiawo manyōnyō ā mahubedu le a maso, gomme ā maso le tlo a kgafa; ga e le a mahubedu le ka se a kgōnē!
- Sekwati I : Ke phaalō ya go fala mathoko, bogare ke boifa go thula kōbō maroba.
- Sekhukhune I : Ke maanaka di-fetša-seatla Mašile ā gatiša a Borwa, ke wa naka le mošuhlo, naka laka le šuhlile ke Ntērōkē.
- Sekhukhune II : Batho baa, ga se batho bāka, ke batho ba batho, mohlaang ke hwile, naga ye e tlo fetoga lwala ya ba bothata go lena; le se ke la kganya ka motho.

Mokgomana Mogase Motubatse: Re fentšwe ke bona bomphenya-
šilo; Rabatome a sewê!

Mokgomana Dinkwanyane : Tlou ga ija mere e ya ekapolêla.

Mokgomana Kgalagadiše : Ke marakalala tšhibōgō, ke Makgowa
a ga serotwana, ke maila-pudi e tshêhla
ba rego šikahlaba la lewatle ke swikiri.

Mogologolo : Go boletše(sic) ke monna wa mphathō wa
Dithaga, a re, go ya ka magōrō ga se go
tšwana, aowa!

2180 Mogologolo : Ga e aaga e ya ekagêla gomme ga e senya
e ya etshenyetša!

Mogologolo : Sikiša diraa le molapo, mphago wa diraa
ke meetse; Ramodiše ā Makwa!

Mogologolo : Ga la lwa go hlōka ngaka, le hwile ngaka
di le gōna boRamaube a jilêpê le thêlêlê-
phure ya nawa ga ke butšwe.

Mogologolo : Kgoši ke kgoši ka batho gomme batho ke
batho ka kgoši.

Mokgomana Maponye : Ga go gukubu le sa ke go le dula setoto,
le megōgōbane e ya dula!

Mogologolo : Kgoori e bōna mase gomme mootlwa ga e o
bōnê!

Borrawešu : Kgoriane monyalanyala ditsela, o nyela mo
mme a lemago; mme le wene o boleedi o lema
mo mpjana-kgoriana a rkelago.

Borakgolo : Thaaka tša huba, di bowêla segari sengwê!

- Nkwemasogana : Ba raya ka nna abo Lekgolane nkwê Manga-
neng; ke padima a Magasa a Tšate.
- Mogologolo : O se re ge o rêma mokaabi, wa re ke ya
lomeletša, o sa tsebe mahlogedi abo mokaabi!
- Borrawešu : Sehlare sa muši ke go o širugela o sego
babiše dintaka.
- 2181 Mogologolo : Ngwana a sa llogo o hwêla tharing.
- Mogologolo : Namola hlôšlôš mollo Maphutha-ditšhaba, ba
se ke ba lomana ka mênô o le gôna Bauba!
- Marotaboteng : Bogoši ke pheta-thaga-bolokwane, ge bo
kgaogile bja falala tšhitlanô; ga bo ke bo
topiwa ka moka fase.
- Borrawešu : Ba itše ngwana llela nakana ya mohura,
sêhla o mo neyê.
- Bommawešu : Pitša go fagwa e belago.
- Borrawešu : Ba re ntholê e ratega kudu, nthweše e ya
baba, e ruthulla motse.
- Borakgolo : Tau tša hlôka seboka, di šwa ke tshêpê
e hlotša.
- Moisimane : a re mošimane wa lehono ke monna ka moswane,
go swana le ngwanenyane wa lehono, ke mosadi
ka moswane.
- Maburu : a rer Ngata e tee e dira maatla, ka ngwaga
wa 1897 le ka 1923, lehono mmašo wola wa go
ka wa sanyega, o tsugile 1950; o bonagala
motheô wa maswika ka samentê e gobantšwego
ke monnanna.
-

A kgoši e thušwa go buša ke ba meloko, maina a bona ke bomang? (Executive Committee - Bogwaša)

Gwana gwa gopolwa gabotse ka ngwaga wa 1967, gore kgōrō ya Marota a Nabomkoppies No.262 e beakanye(sic) ka go kgētha ka tlhōkōmēlō banna ba baeletšhi ba kgoši Motodi Sekhukhune, mabapi le merero ya pušo ya Marota mo tikologwaneng ye ya Bogwaša.

Maloko awo a 'Executive Committee' Bogwaša šiaa:-

- 1) Mokgōmana James Mabowe Sekhukhune : 1st Modulasetulo
- 2) " Edward M.E. Motubatsi : 2nd "
- 3) " Benjamin M.M. Sekhukhune: 1st Mongwaledi
- 4) " Judah S. Sekhukhune : Leloko
- 5) " Gad M.M. Sekhukhune "
- 6) " Jack M.M. Makgata "

Komiti ye, e kgethilwe ka go latēla mekgwa ya pušo ya Sepedi mehleng ya mohumagadi Thorometšane II le kgoši Sekhukhune wa bobedi, e le tselakgologolo re lata lebila lewo re hweditšego borrawešu ba buša ka yōna Mohlaletse(Paradys - Strafland Geluks Location, Sekhukhuneland) ka mengwageng ye 1894-1943.

Eitšhe ka morago ga lehu la kgoši Sekhukhune II, moswara-bogoši Marota a beya kgošana Phathudi Morwamotšhe Sekhukhune gomme a buša kgwedi tšhe senyane fēla, a hwa (1944-1945); gomme e be e fo ba motho wa lešilo le megabaru dijong fēla. Bjalo sedulo sa boswaredi sa bewa kgošana Morwamotšhe Sekhukhune Morwamotšhe ka ngwaga ye 1945-1965. Pušo ya yo morwa Sekhukhune o be a swere gabotse gomme a tsēnēlwa ke konyalegonyana, a hlano-gēla kwanō ya gagwē le ba Mmušo wa Republik II van Zuid-Afrika. Ke ge a tlo swarwa a išwa tahlōng(exile) kuwa Cala 1957, a be a

thelegile lekgōtla la makhuduthamaga. Ga e le pušo ka kgoši Morwamotšhe, e be e le monna a swere bogoši ka matsogo a mabedi, o filo arošwa ke mokgōmana Phethedi Thulare le mokgōmana Godfrey M.M. Sekhukhune gomme tšhwenegatsana šee: seantlō Mankopodi Thulare. Bauba Washington Morwamotšhe Sekhukhune o robetše le babō ka moka. O belegwe 1914, a robala 1965. Pušo e botse a senyetšwa ke baaroši.

Bjalegê, kgōrō ye ya Marota e bōnê le go hwetša mohola gore pušo ya Chief Motodi, e sware le go ekōkōtlāla ka mokgwa le molaō wa Thorometšane le morwaye, gore go be kgōnagalō tshepedišo ya bonana bja pušo ya bona fa khwiting ya Tubatse. Le ge re bōna e bile re na le tsebō, eupja ke mogolwane wa rena ka kgati le tokēlō ka mma'gwe go bommawēšu, ka mo kgorong ya kgoši Sekhukhune wa bobedi; mohlomong seēma sa mogologolo se ka lātlēga: 'Ga bo hlalefe mohlaa bo wēlago'.

Motšhabi wa tlāla, o tšhaba a inamile.

Se, ke seēma. Bommakgolokhukhu le borakgolo le bommawēšu le borrawēšu ge ba be ba laya dingwetšhi ga di eya bogadi, le ge di gorogile bogadi, ka gore mehleng ya bogologolo mosadi o be a na le kabēlō e kgolo ya go swara mogoma: le ge monna goba banna e be e le mabōgōdika go dilo ka moka, ba lebane ke marumo le tšōna ditlala(famines) le ditšhaparēgō tša bana le bommababō; le mabothata a maphelwane a madi le nama.

"Motšhabi wa tlāla o tšhaba a inamile!" Re ba kwele bago-
logolo ba, ba re motšhabi wa tlāla gaa tšhabēlē morithing wa

lefawo goba wa mohlare, aowaa. Gapegape ga ba re monna goba mosadi a tšhabêlê ka mphomeng goba ka maweng, aowaowaa! Ka moka go tšhabêlwa temeng, go inangwe - megetla(sic) a tšhungwe ke phiišo goba lebatana la letšatši, go phethagatšwe taêlô ya mathomong ka yêna mohlodi: 'O tlo ja mphufutšo wa sefahlêgô sa gago'.

Molaetšo: Borakgolo ba rerešitše motšhabî wa tlāla gaa tšhabêlê ka ngwakong goba mathuding, aowa. Ngwanaka, tšeya mogoma o tšhabêlê temeng(tšhemong) - ke gore tšeya 'pick & skopgraaf(sic)' o kodimêlê o êpê, lehumo le tšwa mobung.

2185

Ka letšatši le lengwe, nkile ka kwa masogana ba dutšhi ba etišitše le methepana, go tšhumilwe lebonzana la makhura (candles), lesoganyana le lengwe o re yêna a ka se šomi modiro wa mampara, a bêrêka ka mokoting ka gore o tseba Sekgowa. Ka mo kgalema ka mmolêlô wa mogologolo, ka re gopola ngwana'a Phaahle: ge boruti e be e le go tseba Seisimane, ka moka Nigros ba Amerika e ka be e le baruti; le ka moka magorapôto a Seburu e ka be e le baruti; lehumo ka moka le hwetšwa ka tlase ga mobu; mēšpô ya mahumô le dikgabišo le ditšhipi tša mehola yohle di tšwa mobung; ge monna a sa sware 'pick & skopgraaf', o tlo ja ditšhila tša bagwêra ba gagwê.

Ka ngwaga wa 1895, ka tlāla yela ya mohlopi, borrawešu ba be ba kodimêla dikutang tša mehlopi ba rahunya bjaleka dithakadu, go nyenkulwa medu, gomme bommawešu ba rwala ka diroto, ba iša ka malapeng go phološa ba burilego gomme re dihlatse tša go bōna ka maahlô. Mehlang yewo ke ge re le mengwaga e lesome le metšo pedi. Gopolang mohlwaa, ke setšhabana se se nago le megoma le dintšamobu eupja ga se robala bošego le mosegare, le ge motho

a phušola modiro wa wona, o fore re a dira di nago wene molwa le bahlokatshêlê; ga re lapišêgê, gagešu ga go leswiswi go sele gabedi!

Moanêga(molaodiši) phefô, ke motšwantle.

Seêma se sa borakgolokhukhu, ba go se laya kgokgothele go borrawešu le bommawešu gore le bona ba tle ba gorogošê ditsšêbê tša rena ka sôna; ge re be re fele re bona bakgalabje ba tsogêla kgorong ya mmago Masoka, re fele re makala, gomme e re ka gore e be e sa le swiswaneng, re se ke re di tšee mokolêla re fo re ke mokgwa goba molaô wa Babinanoko.

Gomme tthaologanyô ya seêma se sa bona, e se ya hwetša madulo a tetenene ka gare ga megopolwana ya bjaana. Ge matšatši a fele a re hlabêla, ka le lengwe letšatši o tlo kwa yo mongwe ge a be a go romile go mo gêla meetse, a re: e bjang phefo, gomme mošimane a re: e a tonya! O tlo bona dipududu di gerulana gomme o tlo kwa yo mongwe a re: o e kwele mosatena, ga o anegêlwê o e kwele ka mmele wa gago. Bjale seêma se e be therešo go motšwantle.

Ka ngwaga wa 1958, e be e le kgwedi ya March 21st, mokgômana Makwatanyane Sekhukhune Sekwati, ke etetše go mmona a dutšhi ka ga mokgômana Paadi Sekhukhune Sekwati, a swerwe ke bolwetšhi bja maoto, gomme (a) palêlwa a re ba mo iše ka thckwana: 'A go nna, wene o di bone tša Masehleng ka ngwaga wa 1893, gomme šidi lehono mo Mohlaletse ba re ba tšere diagente go boledišana le Mmušo wôna wo wa Makgowa'. 'Afaee! 'Lemoga

Dimo ā Hlabirwa, wene o bone gannyane ntwā ya 1877 ge selete sa Marota se thubēga ka gaye Tšate gomme masogana aa: Mangana ā Thulare II le Mabjana kgošana Sekwati Sekhukhune Morwamotšhe le Magasa ā kgošana Motodi Sekhukhune le Makwa a kgošana Morwamotšhe, bana ba ga ba tsebē selo bobedi bja bona; lehono ba rumulane go gana molaō wa banna ba bašweu baa'. Naa motho ge a se a ke a ekwa metonyō ya phefō, a ka anēgēla ba bangwē bjang?

Lehono Thamaga ya Mabjana e bolabola motse wa barwa Sekwati go thosanwe, ba bangwe ba agile Naboomkoppies No.262(398); ba bangwe ba agile Marulaneng a maruping a kgoši Kotole Rahlagane Matlala. Se phethagetšhe seēma sa borakgolokhukhu, banna ba Dithaga, Magabaa ā Moukangwe wa Diaala, le Makwa ā Morwamotšhe Maphutha-ditšhaba; garetse! E ka be e se be mehleng yeno, ye pitša go fagiwa ye belago, ge thuto e sa hlalefēlwē ka mo difokeng, Marota a se apeye setōtō; Babinanoko ga ba bonēgē ka thuto.

Mosēka nkgōō ya meetse, o sēka a e sekamišitše

Hlōgōseēma se, re kwele borrawešu ge ba dutšhi ba thabile ga re ga mesegare, gomme sa Makwa ā Tšate a kgopēla sa Madisa a Tšate mosēga go kgōga, a re: 'Dimo a Phaahle, a ke o hlalle mosēga ke šudube!' Bjale sa Madisa a re: 'Aowa Dimo ke re too, ke tonya ke se phefō!' Bjano sa Makwa a re: 'Auwii! Phaahle o reng o sa ntaetše thoko goba mosēga'. Bjale go kwale lesēgō la lethabō haa-haa! Bjalo yo mongwe monna o tlo re: 'Aowā,

mosêka nkgôô o sêka e sekamišitšwe. O reng Dimo wa se laetše Ngwato?' Bjalo mohlomong Dimo a laetše Ngwato goba a nape a latole gore ke re too! Go lemogêgê gore yo mongwe o fo kôna wa gabô motsoko o le gôna ka mosêêgeng. Banna ba fo hlamula ka seêma se, gomme ba hlatholla therešo; ge motho a latolêla yo mongwe selo, mo laetše madulong a sôna. Monna ge a kônana motšoko, bakgalabje ba be ba re yo morwa wa Mojaludi a ka se hlwê le motho, ga a na pelo ya kagišanô, o fo ba bjalo ka ngwanamatome(katsekatsê) e ratago tša batho gomme tša yôna e di tsebafêla.

2189

Hlôgôseêma se, ge re sa le badišana ba diruiwa, borrawešu ba be ba re laya kudukudu ba re ge monna goba modišana ofe le ofe, ge a fihlile morakeng wa gabo lena, a timeletšwe ke kgomo goba sehuswane, mo išeng ka šakeng go lebêlêla ka maahlô, yêna ka noši; e sego 'ga e gôna ka molomo wa lena'; yêna a e(sic) tlohôgê ka noši.

Kganthe seêma se, se ikgôgôba le mekgwa le melaô ya Sepedi, se swana le se ba rego ke: 'Swaana ya Mošata, wa e gapa o molato, wa e feta o molato'.

Molahlgêlwa o na le tokêlô, ibile(sic) ke molaô woo tlemilego modišana ofe le ofe, go bula mpshiko wa lešaka lefe le lefe la diruiwa gomme motimêlêlwa a phethagatša selebeša sa gagwê kantle ga pelaêlô. Ge modišana a ka gana go dumêlêla motsomi go hlodimêla ka gare ga diruiwa, gomme molato wa kganandô wa fihlišwa kgorong ya banna, e tlo ba kgônônô ya bohodu. Mong lešaka o tlo butšhišwa kudu ka banna ba kgôrô gore naa modišana yo bjalo o tšere kaye thuto ye bjalo. Le ge seruiwa se se bjalo se sa hwetšwa ka moo lešakeng, mong lešaka ke letšopja leagong la Babinanoko e lego Marota. Gomme a ke ke a phema tsêêtsê ka

1042

K34/120 12

matsōgō o tlo phema ; setšwa mmele.

'Mosēka nkgōō(moēta) wa(sic) meetse, o sēka a o sekamišitše',
a se ke a fo re meetse ga a gōna; moswarwa-ke-lenyōrō(sic) a
bōnē ka noši a kgōlwē.

2190

Tša seēma se, re di kwele ge borrawešu ba re laya, ge re
dula merakeng ka mengwaga ye 1899-1904. Re ba bone ge badišana
ba inamišwa ba tiwa 'bethwa' ka kgati.

Ge beng diruiwa ba phemēla bokgōmana bja bōna kgobogo le
botšopja ka gare ga setšhaba sa gabobona, e sego tše di bonwago
tša mehleng yeno; ebilego(sic) di palediša noopa(pen) le
pilwana(ink) go tlotša godingwana ga kgapetla.

2191

Kgaoganyō 844

O gata tala e ya bōla, go itšano Lekwa.

Ilōgōseēma se, re kwele borrawešu ba se bolēla ge ba thabile
kudu, gomme ba anēgēlana mabogale a banna ba leagō la bona, ba
re mokgōmana Ramaube 'o gata tala e ya bōla'. Le ge go itše
pharephare Marota, ge a tšwēlēla ba re šowe, ba bangwē dipelo
di hlēphēlēla go nyama, ba bang ba thabēla sefahlēgō gomme
dipelong tša bona di re agee! Thēlēlē phure ya nawō(sic) ga ke
butšwe, Mamorei a Hlabirwa ā Bauba; wo wa Bjobopholo bja Phakane
a Dimo bja Bohlolo bja Tubatse.

Mo kgaoganyong ye, ga e re Lekwa e ra kgoši Morwamotšhe
wa Sekhukhune wa bobedi. Ga e re Thēlēlē Phure e ra mokgōmana
James Mabwe wa Sekhukhune wa bobedi.

Eitše matšatšing wōna mofereferere woo wa Makhuduthamaga a

Mohlaletse(1958), Lekwa la tlišeletša kgêthô ya Thêlêlê-phure ya nawa ga ke butšwe, gore e be Modulasetulo sa Bohlabêlatšatši 'School Board'. Kganthe ke yôna tsela le tlhakodišo, gomme go be go sa tsebe motho gore barakiwa Mohlaletse, ba Mmušo wa Republik II van Zuid-Afrika, o tloo fa barakiwa madulo ā Naboomkoppies No.262. Naa tiragalo(historic) e ka tlogêla bjang go se šuthêlêlê sebakanyana gore mokgômana James Mabowe Sekhukhune a tsênê ka mo gare? Borrawešu ba re buditše ba re mogale o a lômîšwa(sic) gomme Thamaga ya Mabjana le yôna e rêta Mamorei ā Hlabirwa. Lehono mono Bogwaša re tšere sefoka, re na le Leolo Secondary School. Motho ofe le ofe o rêtwa ka medirô e sego molomo fêla, aowaa! Ga go monna ofe le ofe yo a ka lômîšwago a se a tia tšhwene, goba go bolaya lenaba tlhabanong - go itšano monna wa Lekwa mokgômana Lelau Sekwati Thulare.

Mešumo-therešo ya motho e bonwa a phela. Ke ka lebaka lewo temana ye, e bolêla ka botlalô gore le ge ba mahufana ba tshwenyega dipelong tša bona, ba re mokgomana James ^{Mabowe} Sekhukhune o na le thuto e nyanenyane, eupja o le feta ka mediro ya thuto le ya go tšwetša setšhaba pele. Anke le re šupetšeng mohola wa lena ka gare ga Babinanoko.

Mogologolo wa bogologolo o boletše a re mohlare o bonwa ka dkenywa tša wôna, gapegape motho o rêtwa ka medirô ya gagwê. Dimpho tše fiwago ke Mmopi wa batho ga di lekane go mang le mang. Go na le bahumi, go na le badiidi; go na le bahlalefi; go na le bagale; go na le diota le basenyi le batho ba felwego tsebô ya boahlodi le ba felwego boetapele bja ditšhaba gomme tšewo ka moka ba tšwetšwe natšo badimong.

Borakgolo re ba kwele ge ba re kgoši Moukangwe o be a belegwe e le sefofu, eupša ge ba laodiša ba be ba kwele borrago-

2193 bōna, ba re e be e le moahlodi yo a se nago sepitša, ba re
o be a fele a re: 'Le ya mpōna ga ke na maahlō gomme nna ke
hloile phōšš fēla godimo ga lešaedi tuu!'

Mamorei ā Hlabirwa wa sa Matuba a Lepōō, ba phelêlê
Marota a Bogwaša, mo khwiting ya Tubatse, ditlogolo tša setšhaba
se: Marota, Mapulana, Mampaye, Maswatse, Baroka, Mahlangano,
Matšhakane le Matsulu ka moka; mehleng ya bašimane le basitsana
baa; ge e le banna le basadi ba khutšhitše mathuding a nyākō
ya bōna le ya borraho: ba ke ke ba lebala gore o kaye Thêlêlê-
phure-ya-nawa-ga-ke-butšwe!

Ge ba hlamula ka tša tšwelopele le tšhabologo ya Sekhu-
khuneland, go thoma ka ngwaga woo 1952, le mabothata a mengwa-
geng ye 1877-1964;(sic)

Mokgōmana Mauše e be e le ntōna ya Moswarêlabogoši Kgoloko
Sekwati Thulare, o be a re ge a etheta(sic) Mauše a re: 'Pono
laka ke ušitše 'lendoda', ke ušitše lōna leela la kgašana hloo-
gong!' Ke mohlaang wola ba bowa tšhabanong kuwa Tsolameetse
(1856); bjalege, le nankhono bogale bja mokgōmana Maušš re bo
ruta baana. Se riano(se riatšo) seēma sa mogologolo 'O gata
tala e ya bōla!'

Hlōkōmēla mmadi: Seēma se, ge se re tala, ke gore bontšhi bja
batho. Bōla ke gore go nyama ga dipelo tša bahloyi le baikgodiši.

1042

2194

Kgaoganyô 845 (Sep I)

K34/120

15

Ke'ng se se bego se fediša ntwā gantšhi?

Ge re be re hlwaile ditsêêbê, re gomotše mahlwana ge borrawešu ba laodiša tša mehleng ya borakgolo, ge go sa agilwe Mogokgomeng Tubatse, ge ba khudugile kuwa tlase Bogwaša - nokeng ye ba rego ke Tswetlane, mo thabaneng e bitšwago Madinoga Naboomkoppies. Bjalo ga kgošikgolo e le Morwamotšhe wa pele, le ge a tlo rêtwa ka gore ke Maphutha-ditšhaba, o ba phuthile ka theko ya lerumô, dilete le diletana tša rōbala borōkō. Gomme ka baka la kōtsê e matla le bogale bja Bapedi bagolokwane ba Tubatse, bafalaledi ba betogago(sic) ba ponapona, ba tšo rakwa dileteng tša gabo bona, ba hwetša mphoma ka tlase ga lefêêgō la morithi wa korobedi wa morwa wa Thāga-e-tala Mohube ā Seōpēla.

Borrawešu ba re go fediša ntwā mofenywa o swanetše go ntšha sa go loba, ke gore kgarebe ye swanetšego ala legogwa, le ge mehlape ya dikgomo le dihuswane e ka pharêlana eupja hlogo ya motho e swanetše go etapele dilo tše kamoka, boikoko-betšo bja selete sewo bo tlo tliša khutšo(tranquility) gomme marumô a bewe fase e be šêbêšêbê(armistice). Nyalêlanô ya methepa ka bakgōma le bakgōmana ke kagišano le popanô ya leloko ka bohle ba ratago khutšo.

2195

Mogologolo wa bogologolo o tlogeletše balemogi ba bohlale bja leagô mothalatšana woo: 'Bantšhana moreba ke baratani ka moswane'. Ga išita dibatana di sa bolabolego di fogo dupanago ka nkô di tsebanê. Borrawešu ba be ba re ntwā ga e na lešokotšo, ba kwêra mophegeledi ba re: 'Ya bowêla ihoo e a swa!' Se e le molaetša le thuto ya mohola go bohle ba lemogilego gore dilete ga di na le kwanô tshwêlê le tšhupa goba konyalegonyana/kwena-legonyana(sic), e ka se kgônê go senya tlemanô ya bona; go

boletše mogologolo a re: 'Ngata e tee ke matla'. Le ge re ka fapafapana ka maleme, wōna a phethagatša therešo e rego: 'Go ya ka magōrō ga se go tšwana!'

Naa Bapedi ā ke batho ba ratang khutšo? Go fetola putšhišo ye, nkare gabotsana eupja, mokgwa wa bona ga ba hwe matwa, kwaa kgoši Sekhukhune wa pele ge a re go mokgōmana Mapitimetše Makgata a re: 'Ina la gago ke wene Senkgadikgomo gomme ga o nkgē kgomo tše tša batho ka moka, acwaa! Wene o fo nkgā tša bao ba nyatšago Magatiše fēla, ka baka lewo Bapedi ke ba-rata-khutšo; ga ba rate go nyatšwa.

Moēnō wa bōna ba re: 'Gagešu ga re ile go hwa, re ila go fenywa, re diboba tša mohlaka, re longwa re etomēla Marota-botengi!'

Kgaoganyō 846 (Sep II)

Naa e be e le go fengwa ga ba bangwe?

Putšhišo ye e arabēlwa tlhatlaganyane go mofenywa, borra-wešu ba be ba re ge mofenyi a thunkantše, gomme motse e le kuēlele(kuwēlele) ya muši, ba hlasēlwa - banna ba tšhabetše dithabeng, basadi le bana e le meetsemagakwamahlokaboēlēlō; madiraa a mofenyi e ba mabothēla; bafenywa ba beile marumō fase, diphōkgō go ranka tša bafenyi, taolo ke gore ka moka basadi le bana le banna bawo ba phemetšwego bogale bja lerumō, go swana batšofadi ba banna le bakgekolo; molaō o ba beya seatla maruru ka gore ba ka se kgōnē go sepela go fihla Mohlaletse.

Molaetšo ke ka ba Mongatana goba ba Mašabēla ka Lekalela (Loopspruit No. Nebo area). Ka ngwaga wa 1900, ga e le mokgwa le molaō wa Bapedi Babinanoko, le ge ba thoping batho

2197

ga ba dirwe kgobôgô(slavery); ka mabapi le madulo le mašemo goba dirapa ga go tshwenyô, mellwane ya naga e fo ba beakanywa ka tshwanêlô. Taêlô(order) ke gore go itšhireletša dirôba, ke go loba le go dumediša Mošate ka sehla sa lgwaga, ga e le dimpho tša boethapô ga go mpshikô go tšona; go swana le molaô wa tshêlwana(donations) ya sefe le sefe. Ge borrawešu ba be ba re laudišetša mekgwa ya pušo ya Marota ge ba gatiketše dilete le diletana tša bogomo bja pušo ya bona, ba be ba se na malacmabe go mehutana yewo ba e fentšego ka theko ya lerumô; ge e se fela ge go ka kwalagala morôrwana ka mofenywa yewo.

Ke ka baka lewo kgoši Sekhukhune I a go rêêla mokgômana Mapitimetše a re wene o Senkgadikgomo gomme ga o nkge dikgomo tše tša batho ka moka, aowa; o fo nkga tša bawo ba nyatšago Magatiše.

Borrawešu re ba kwele ge ba re mofenywa o loba ka hlôgô ya motho(kgarebe), gomme kgarebe yo ba mosadi wa kgoši e bêlêgê bakgômana ba madi a Mošate; e be bahlomphiwa ka gare ga diakwane.

Ka moka dilo tše sepelago ka maoto a mane(quadruped), ga di lobe marumô, ka mokgwa wa molaô wa Sepedi, ka gobane dilo tše ke tšona tša go lomiša bagale ba ntwala le matiatšhwene le go hlapiša tša bawo ba šetšego tlihabanong. Gomme mokgwa woo borrawešu ba re ke molaô le molaetša gore go hwelwa kgoši le mobu; mang le mang o hlabanêla selete le pušo ya gabô.

Moragonyane goba semeetseng ge e ba gore kgoši ya go fenywa e phela, ke tshwanêlô le molaô ka botlalô gore e boledišane le mofenyi go phophotha tša(sic) melaô ya go bušwa ka boikokobetšo; selebaneng sa bakgôma le bakgômana ka khutšo.

1042

18

2198

Kgaoganyo 847

K34/120

Naa mo Bopedi, tšhollô ya madi e ripilwe ka mang?

Dintwa le dipelaetšhano mo ga Sekhukhune di ripile(sic) ka kgošikgolo Sekhukhune II ka ngwaga wa 1900; mehleng a ntwala ya Maburu le Maisimane.

Ke tshwanêlô gore Thamaga ya Mabjana, mo temeng ye e se ke ya le neêla mokgopa wa tšhwene, e nyenkule le go neêla mabaka a meferefere ye kilego ya tšhōlla madi fa Bopedi, gomme go temana tše dingwe le tlo hwetša e be e se boekemišetšo bja Marota, go phethagatša tirô e bjalo; eupja e le go gapeletšwa ke sewo e lego tshwanêlô ya namolêlô goba 'namola hloolo mollo'.

Lemoga gô, mabaka(reasons) a dintwa tša kgošikgolo Sekhukhune II, gore a ke tiro ya marumulane goba bonamudi, šidi:-

a) Ka mošola wa Lepelle ga Morwamakoti, go Magadimane diraa tša Marota tša yêla go namola ge mohumagadi Ngwanamohube Legadimane Mampuru le morwaye 'Klein' Ntwampe a amogiwa bogoši; bjale Thulare a ya a namola mollo a ba tshediša Lepelle ba'aga mo kgauswi le thaba ya Leolo. Naa ke borumulane?

b) Kgošikgolo Sekhukhune II, o tsêna ka gare ga ba Phahlamoka(sic), o namolêla mokgômana Phašamakgwale Sebošego, bjale ke ge Marota a phumphanya ba Phaahla mo Madigôma(Loop-spruit No.41, Nebo area); ke ge Thulare a khuduša mohumagadi wa Sebošego Phahlamohlaka a ba agiša mo Masehleng(Geeneinde Geluks Location). Ke ge ba fiwa mellotima mohumagatšana Selekeng kgaitšedi ya mokgômana Mogase Sekhukhune Sekwati Thulare. Naa e ka ba gore tlhakodišo ye bjalo ke bokgôpô, goba e bônagala borumulane?. Ge e ka ba go bjalo gôna sešama se sa borakgolokhukhu e ka ba se se nago mohola, ge ngwana a

2199

wetše ihoo motswadi a fo mo lebêlêla a thokgosêla mollong wa makiri(flame).

c) Kgošikgolo Sekhukhune II o thunthanya ba Mongatana (Mašabêla) mo Lekalela kgauswinyana le Ngwaritsi le Ngwaritsana, o ehula mokgômana Magoši Phaswane Mašabêla, a ba beya madulo mo Geluks Location, gomme mokgômana Magoši Phaswane a ekgêthêla go aaga Motlammotša gare ga Tickenham & Hackeny. Naa a ke mokgwa wa bosodi ge Marota a namoletše bakgomana bakhwe?

d) Go hlasêlwa ga mokgômana Kgolane Kgoloko Sekwati ke Marota fa Masehleng(Geeneinde Geluks Location), naa tiragalô ye e ka gopolêla Marota gore ebile sehlogo sa bošaedi goba borumulane? Kganthe mohlang wola a saseletša(kats or lash) godimo ga bagolwane le makgômana a Marota diatleng tša Komosasa Morêna Abel Erasmense moputso go yêna e be e tlo ba eng? Bjalege, Marota a etefeletša ka go mo raka fa maroping a bona.

2200

e) Kgošikgolo Sekhukhune II o laola madiraa a Geluks Location of Sekhukhuneland area, goo fata mokgômana Kgolane Kgoloko Sekwati ka tlase ga lefêgô la kgoši Malekutu Mampuru Sekwati ka Mamone(Hooggelegen, Nebo area). Diraa tšewo e be e le tša palo ye ka bago tharô, go bokana godimo ga Tlapa-la-Makgôpô lewo le tsebjago ka bophaphathi bja lônâ. Le ge bontšhi bja diraa e be e le tše kaalo, ebile go hlatlegetšwe ke Mašôlô-šôlô a kgoši Michael Dinkwanyane Sekwati; go hlokagala mahlatse ba se na dibetša(ammunition). Ba rego ba kaone ba swere bokaone e le dikolwana tše hlanô, goriano molaodi wa diraa mokgômana Makwatanyane Sekhukhune Sekwati, madiraa a fêlêlwa ke dikolwana ba palêlwa; ke ge go ribogwa gwa bowêlwa ka magôrô; madiraa a kgoši Malekutu a ba gobaditše o šoro bothata ka nakeng la

ba kgoši Nkwana Masenyetše Phaša.

Dišma tša bagologolo di re: 'Ga e thwê lebzaa! Nôga ga e latêlêlwe moleteng!' Ge motho a kwešiša, o lemoga gore e be e se thatô ya mmupi wa rena batho, Marota a be a gapeletša ka bogagapa, ka mahufa a se rago tlhaologaryô le megopolo ya go se hlôkômêlê gore yo Kgolane tatagwe o be a felwe go thekgetša setšhaba se sa morwa Thulare; Kgoloko a beilwe ke mogolwane Sekhukhune I, godimo ga pušo ye ya Babinanoko; ebile e(sic) be e le ngwana wa lapa la bone go ka moka barwa ba Morêna-wa-Khutšo.

2201

Diputšhišo go molaodi wa diraa:

I) Naa ā mola yo morwa wa Mampuru a ka be a le dibiše, go etša mohla'ng wola le rakediša Mapono kuwa Tsolameetse, go be go tlo ba bjang?

II) Afa Mohlaletse gōna le be le tlo fihla?

III) Naa ke'ng se lefalego la dira Maswatse sōna kuwa Tsolameetse ka 1856?

IV) Gwa diragatšwang ka mehlape yela ba bego ba e puputla ya magomo le dihuswane?

V) Naa bohloko bja go šwahlêla yo morwa Mampuru e be bjona bjola bja go bolawa ga kgoši Sekhukhune I goba go hlanogêlwa ke Makabeteng?

VI) Naa ge Makabeteng a be a le hlanogetše, e be e le tshwanêlô ya lena go mo tšeya ka kgang ka hwafeng la Malekutu?

VII) A badimo ba pakeno, ba agiša batho ka kgang, e sego ka thapêlô; ke ofe motse wa ga kgang mo Bopedi?

Diphetolo ka bokopana:

a) Bauba Ngwato, e be e tlo ba bošoro le lehu.

- b) Aowaa, le Thabana-ya-pudi re be re ka se theoge.
- c) Re be re ba hlotha ka maswika ba nametše mehlare bjaleka dinonyana.
- d) Aowaa, ka moka tša tlišwa go morwa Thulare.
- e) Taêlô yôna e be e fo ba ka mokošana Kgolane.
- f) Re dirile bjalo ka gore a re Makabeteng o ka mpeng tšaka; ke ge re befêlwa.
- g) Ke moo re lahlegetšwego, motse owe mo ga Sekhukhune wa ga kang ga o gôna.

Kgaoganyô 848(Seripa 1).

A ba lešika la kgoši ba humile ka moka?

Go arabêla hlôgôputšhišo ye, sebakeng sa ee goba aowa, ke tlo neya molaetša wa therešo ka dinaka tša phôfôlô e bitšwago kgomo, ka gore manaka a yôna a midile hloogong etee gomme ga di lekane. Le lengwe le na le senokwanyana(inch) go fetanyana le lengwe ka boteletšana, gomme le melêmêlô e etše go swana gomme ka kudukudu ga e swane tšôna naka tše; o tlo lemoga di fele di fapane le lengwe godingwana le lengwe le ile fasenyana. Go bjalo le bana goba batho ba lešika la kgoši, goba ba madi a bogôši, ge e ka be lehumô le latiša bogôši, e kabe ka moka ba leloko la kgoši Thulare e le bahumi ka moka. Lehumô ke mpho ya mahlatse, lehumô ke mpho ya tihagô.

Lehumô le fofa bjalo ka mehlare wa Mohlware goba Mokaabi owe mang le mang a re ge a tsoma theeko ya thupa, a holofêlê kudu go mehlare ye, eupja a e hlôkê, a be a hwetše e kaonana Mogwaneng, a e rêmê a thwêlê lerumô goba letsolo la gagwe.

2203 Borrawešu re ba kwele gomme ba rerešitše ge ba itše tšhego e rōbala ka Mošate, ge barwarrago kgoši goba barwaye ba sa tswalo(sic) le dikgaitšedi ba tshwela mare diatleng go nyala mothepe, ge rragobona a se na matšo a sebešo sa kgōrō, ke gore delifišwa tša ba melato: ke pōnagalo ya ngatologêlō go yewo morwaye gomme ge se fêla, go katanêla go bomalomeagwe, go nyadišwa molato go swana le ba bantšhi e lego go phutha mašuwana a ka geno.

Ga se taba e sa tsebjwego, ge a hwetša malapa a Mošate bana le bomnago bona ba ija moratha goba ba šeba ka morōgō wa monawa, mohlomong go gadikilwe dithōōtsê tša marotsê; gomme go ngamêlwa moratha ka tšōna go swana le bahlanka bo-mahloka-sa-bōna.

Ge setšhaba se le bodiiding, kgoši le yōna e tsēnwa ke bodiitšana; ge setšhaba se na le diitshwarêlêlō, kgoši le yōna e ba le diitshwarêlêlō ka gore kgoši e ja tše tšwago diatleng tša setšhaba.

Ka letšatši le lengwê(1931), re le mo toropong ya Mašišing (Lydenburg town), re gahlana le mohlomphegi wa agente(ramelaō), a dumediša kgoši Sekhukhune II a re dumêla 'Modimo!' Kgoši a re agee 'Modimo!' Ramelaō a re kgoši mphêê tšhalêtê. Kgoši a re: lemoga, batho ba ba go tlaala motse woo, le ka moka ba agilego thaba tše, ke yōna tšhalete yaka. Ramelaō(Th R) a leboga a ba a swara kgoši ka diatla.

Kgoši ga e sena lelōtō e ja ditšhila, le ge badiredi ba yōna ba sa bōtêgê, le gōna e ba kgobōgō setšhabeng sa yōna. Ke ka baka lewo tlihōkōmêlō e kgolo ka mehla e tsepeletše ka kudukudu godimo ga tonakgolo le bakgōma.

Lehumô lewo ba le tšere kaye?

Go arabêla putšhišo ye ka go kgonthiša ka tše re di kwelego le tše re di bônêgo pušong ya mohumagadi Thorometšane 11, le morwaye Sekhukhune sa bobedi, go kile gwa ba gôna mokgômana a bego a na le lehumô la diruiwa ka kudukudu barwa ba Sekwati 1 bawo ba bego ba botegile ke kgorokgolo ya Makweng ya Morwamotšhe 11. Gomme pôtêgô ye, e le yôna e ba fago mahlatse a go neelwa diruiwa, go lotêla kgoši goba mmuši wa setšhaba sa Marota; ka baka lewo ge mehlape e tswaala gomme kgoši e thabiše moloti ka go mo swaêla mamane goba diputšaanane ka baka (la) bolaki.

Gomme se ga se diragatšwe go ba lešika fêla, re di bone le go balaki ba pôtêgô ba magôrô a šele, baagedi ba motse wo wa Mohlaletse; ka mabaka go bonwa pholo e gapiwa yo hlabjwa mošate e tšwa'a morakeng wa ga Mabogwana goba wa Mahlanya goba Malapane.

Kgoši ga e ke efa morwarragwe diruiwa go mo lôtêla goba go mo dišetša, aowa, mokgwa owe o na le malaomabe, ebile mabaka a wôna ke ditshêêlê ka mo gare ga kgôrô ka gobane yo mongwe le yo mongwe a ka ba le pelaêlô gomme pelaetšano e bjalo ya kgôna-gatšwa go fatafatiwa; ge e hwetšagala gwa tsêna phehli ka malapeng a mošata.

Kgoši ka mehlaa e swanetše go hlôkômêla go dikuduudu di se ke tša tšwaa ka yêna, gobane ge a ka bêba yo mongwe ka ntle le mabaka a itšego go ba bangwe, go tlo phethagala seêma sa mogologolo se rego: 'Ga di lle mago nageng a šoka dinaale(sic), bommago tšôna, ke gore ge ngwana a lle botlaatlaa ka mekgobeng (streets), bohloko bo tlo okwa(sic) ke mmagwê!'

Lemoga gore methepa(basadi) ba ke barwedi ba bakgōmana ba motse woo wa Marota, gomme go kētha ka hlawo ke bošula bjo bogolo dipelōng tša bohle. Ka baka lewo, kgoši e se ke ya gootša goba go goteletša mollo wa tihōyanō ka gare ga kgōrō ya gagwē.

Borrawešu ba be ba re matšwasebešo ga a newe morwarrago kgoši, ga a newe morwa wa kgoši, aowa, ke lehumō la kgoši le kgahlanō le tša mathakga le mabothata a motse; le yōna kgoši ga(?) e(?) bapala dikēētō(marble) ka tšōna goba go bapala ka tšōna.

Dilo tša ditefišo tša kgōrō ke tša kgoši go di diriša ka tshwanēlō gore kgōrōbanna e se be le lehuto ka tšōna, ka gore ge di dirišwa dithakalampane, kgōrōbanna e ka ba le go lomoga melatong ka pelaēlō e bonwago. Ke ka baka lewo kgoši e bago le tihōmphō go se phošiše molaō le mokgwa wa Babinanoko. Mang le mang lehumō o hutša tša tōkēlō e sego matšwaasebešo sa letlatswa la dilefiša tša kgōrōkgolo, go basenyi le bobanthera- bare-ke-moloyi; bohle ba lešika la bogoši ditsebagalong ka botlalo; bjalo ka ga e le boselaiwa.

A bagatša ba kgoši ba na le bahlanka goba badiredi?

Go rarolla le go tihathōllēlō(sic) mabapi le hlōōgōputšhišō ye, ge motho a tsebile mokgwa le bophelo bja segagabō, o na le go se kokonwe ke selo, ka gore tše a di kwelego di fetwa ke tšewo a di bonego; bophelong bja gagwē ge a be a dula le bakgalabje le bakgekolo.

Thuto e kgolo re e amule ka ditsêšê le go bôna ka maahlô, godimo ga tšohle go ratega kudu gore motho e be wa pelotheri, ge batswadi ba rena go thabilwe go hlomogilwe ka mokgwa le tshwaro ya Mošate ka bagatša ba kgoši, ka lehlakoreng le lengwe; o kwe Hunadi a re: go tšewa Mošate ke kgoši ba bangwe ke mola-hlêgô gomme ba bangwe e le thabô le go dumiwa ke bagwêra ba gago.

Nyālô ya motlalô e bose ga dilo di sekametše ka lapeng la gago, eupja ge o di gerula ka maahlô, go kaone ge o ekwa di anegiwa. Ke therešo methepa e mentšhi e duma kudu go nyalwa ka Mošate ke kgoši; a hlome nke kgoši e tlo fo lebêlêla yêna a nnoši, kganthe go ka se be bjalo.

2207 Mokgwa le molaô wa Sepedi: Ga go mothepa ofe le ofe a ka bago le lehutšo gore ge a nyetšwe ke Mankale wa setšhaba gore a ka ba le badiredi ka lapeng goba lapaneng la gagwê, molaô wa Marota ga o na pherwana e bjalo go tloga gaye Mogokgomeng Tubatse. Ka moka difoka badiredi go kgatlampanwa ka lapeng la mohumagadi wa matiakathôka a selete ka moka basadi ba kgoši ba etshetlêla tša malapa a bona; go swana le ba selete ka moka.

Lemoga ge, moithuti le moratatsebô le mekgwa ya Marota, Babinanoko ya mabjwe maramaga, mohlaang mellotima a išwa bogadi, o fiwa badiredi. Molaetša:

- a) Thorometšane ll a tlaa le modiredi mohumagatšana Ramaisêlê.
- b) Leganabatho l a tlaa le modiredi mohumagatšana Marêmelê.
- c) Mphêtšhê o ile bogadi - modiredi e le mohumagatšana Baakedi.
- d) Thorometšane lll a ya bogadi le mohumagatšana Semogwane.

Bjalege, Sepedi se bothatathata, se rutwa bana ba sōna go tloga tsweleng. Se mothepa ofe le ofe a ka se dumago ke gore a dumê gq̄ba lebônê go timang mellô ke ya gôrôga, ga e le go fo ba mosadi wa kgoši ga go pelagane selo Pheladi ā Bauba!

2208 Badiredigadi baa, ke barwedi ba kgoši, ga se batho fêla, ge thari e pherekane ya mellotima, ke bona ba nalego tshwanêlô ya go tswala kgoši ya selete; ge go se na yo mongwe a mo etilego pele ka kgati, go swana le mohumagatšana Semogwane Dinkwanyane ka ge Thorometšane lll a kgotsofetše ka yena ka gore ke morwar-raagwe ga go belatšhêgê(sic) ka mešogofêla Bakgaga le Marota.

Seêma sa metlaee go methepa:

"Ke swanamakwa,

Swanaa nka e kêla

Ka Mošate, ka hlamphêla m

Masêka, ka maoto le mabôgô;

Ke nasôô ya mabitšana ka melodi."

Borrawešu ba be ba re nyalokgolo ya segagešu, go ratega gore e lebane le monna wa tsôto, ge monna a ka fo kgahlwa ke mogofe, gomme a fo gabêlêla go botha bana ba batho mmôgô, ke kgobogo e kgolo ge ditšhaparêgô di photlola diatla. Ge monna a gabeletše nyalo ya motlalo e be monnanna wa kgotlêlêlô, ga ešita mosadi otee e be motšwa-diatleng; ā ga ba balwa ka menwana gōna go be bjang? Re ba bone basadibagolo ba leagong metseng le metsaneng tshwarô e botse le ya dihlong gomme re dihlatse gore nyalo ya bontšhi ke bothatathata go banna ba bantšhi, le ge go gapiwa ke ditumo tša nama tšewo go(sic) di tshwentšego ba bantšhi maphelong a bona mo lefaseng; gomme le mehleng yekhwe e sa le tapišego go banna le basadi. Ge e le

2209 mabapi le basadi ba kgoši, efoba morwalo wo tsomago baehudi,
ka mahlakoreng ka moka, ke ka baka lewo mathata le maotswa
a godilego kudu basading; ke mokgwa o mothatathata go bulêla
bana ba batho tsela ya bootswa. Kganthe motho mang le mang
ke tshwanêlô go lebana le sewo a felwego sôna ke mokgwa le
molaô wa tlhâgô, bootswa go ka kwerwa go goboša bawo elego
bahlologadi ba hwetšwego ke banna; eupja go abêla morwedi
wa mokgômana Ralekwe - monna gomme wene wa go mo nyala o phela,
afa mokgwana woo ke wa go thabiša mothepa. Naa e be e se
bokaone ge be a nyetšwe ke wa gagwê?

Mokgwa le molaô wa segagešu o be o kwana le molaô woo,
ge ngwaneno a hwile, wene o sa phelago mo tsošetše peu go
mohlologadi yo wa gagwê; bjalo o kgobokêla barwedi ba batho
o thôma go ba tsomêla dipôwana tša go ba belegiša bana; taba
yewo e be e le mediro ya bagologolo.

Bagologolo ba be ba gabile go ba le kgôrô le mphôhlô wa
masogana le methepa, megopo ya maašwa, tumišo ya 'o na le
lesome la basadi, o phadile morwa wa Ramaube; ke mohumi wa
bana gaa hlôkê badišana le baagi ba meetse o ipshina ka go roma'.

Bontšhi bja bagologolo baa, ba be ba fo gapeletšwa ke
ditumo, gomme ditirô tša go fêpa le matla a go agêla tshaadi
ye, e se gôna go fele go kwalagala 'ke ya naiwa' ka mahlakoreng
ka moka; ba moloko ba setlegapelo ngwana wa Ramaube o lahlegile;
garetse barwa Thulare re lahlile!

2210 Thamaga ya Mabjana ga e šibašitše goba go tšhošetša, e re:
'Maapelo o ja serati se nyakêlwa gaa se tsome!'

Thumulano ya kgaoganyô ye, ke go hlatholla bagatša ba
kgoši phelo ya bona, gomme e pharelanya le bakgôma le bakgômana

le batho fêla ba leagong la Babimanoko; gomme ga go tšhebêlô go kotsi ya nyalo ya motlalo.

Molaetšo o mongwe: Ka ngwaga wa 1904, ke be ke le motsheledi (waiter) mo ntlodijô ya morêna James Grey. Ka letšatši le lengwe ke romilwe ka phapušeng ya borêkwanama (butchery), ke bona morêna Charles Grey a sêêga namaserôpê sa nku a se rweša ka sekotlolwaneng, se rwešitšwego godingwa ga engwe ba re ke tekanyamorôbô (scale). Bjalege, le rena batho e ka be yo mongwe le yo mongwe a epeya go tekanyamorôbô naa ke tlo kgôna goba ke tlo kgodiša batho baa?

Borrawešu phelo ya bona e fapane kudu le yekhwe ya rena. Mehlang yeno leseya (ngwana) o bêtêgwa ka kgwedi ya Nthole gomme ka kgwedi ya Mosegamanye a êmêlêlê ka maoto (January - July) ka ngwaga otee. Mehlang ya kgale, ngwana wa rapôlethata o be (a) êmêlêla ka maoto ge a le lesome la dikgwedi, gomme bommawešu o kwe ba re ke gore o tšhaba ngwaga wa gagwê.

Borrawešu le bommawešu le magoši a bona e be e le batho ba mahlatse a bona; le mahlôgônô a dimphô tša bona.

2211

Methepa: Le ge dikgarebe di nyalwa ke kgoši, e se ka go ekgêthêla kudu ke kgoši eupja ba bangwe e le ^{ba} go loba melato le mabošaedi, eupja se tsebagalago ke mohlako mola ba bangwe ba epshina ka modula, go phêthagale seêma sa mogologolo se rego: 'O ragile modula ka serêthê'. Gomme sôna seêma se, se ka bolêla fêla mellôtima. Ga e le barwedi ba boMotubatsi le bo-Mojaludi ba ija megokgôô le ditsomila di fogohlwa ka magoswi - o be a riano mohumagadi Digoke morwedi wa mokgômana Makroganye Sekwati Thulare, ge a laodiša tlaišegô ya gagwê ge a nyetšwe ka Mošate ka thato ya batswadi bagagwê - ke ge go sa agilwe

Tšate 1851.

Ka mabaka a mangwe, ge balemogi ba re lebake(dagga) ga se selo, ba rereša - a riano mosadi wa mphathō wa Medibu bagwera ba Makwa a Morwamotšhe II. Moiketli wa Mošate efoba mahlatsa a yeo goba bawo ba bitšwago mmamoratwa.

Boitumišo bja rena efoba re nyetšwe ke kgoši gomme re tlo tswala bana gomme ba tsebjwa bakgōma, ba bangwe ba ba mahlatsa ya ba dihlošgō tša mephathō ya dikōma; ke sewo re se holo-fetšego ka mo Mošate(Mošata) wa Babinanoko - Batubatse, ke moka.

Kgaoganyō 851
(Sep 1V)

A go na le mešate e mentšhi, goba o tee fêla?

Borrawešu ba re buditše, ba re neya ka botlalō le tlhathol-
lêlō gore mošate ke'ng, a motse o na le mešate e mekaye goba
dikgoši ke tše kaye motseng?

Gomme ka moka phetolo efoba etee, ba(sic) kgoši etee gomme
yōna kgōrō yeo(yewo) kgoši e lego ka go yōna ke gōna mošate,
e sego mešate, aowā! Mošate o tetilwe le go agêlêlwa ke dikgōrō
tša borakgolwagwe le borangwanagwe le tša borakhukhu ba gagwê
le bafalaledi le bawo ba tšogo gapja ka theko ya lerumo le bawo
ba agilego ka boethapō.

Re lailwe ra hlathollêlwa gore bogoši ga se kutu, bogoši
ke thabegodimo yewo e itšego thwii, ga e kgopamê, ge e ka
kgopama go tlo tsomêga baotlolodi, gomme baotlolodi ba ke
mediabogoši. Bjalege, beng lešika mo khuduthamaga ya bona ba

tlo hwetša yo e lego mootlolodi: bjano ke yêna a fiwago tokêlô go tsêna legogweng la mellotima, a hlôla sešâna-sa-tlaatšwa(sic); wo ke mokgwa le molaô wa Sepedi.

2213 Molaetša go rena lehono re lego mo Naboomkoppies No.262, le ge re tlile le kgošana Motodi Sekhukhune Morwamotšhe ka lapa la gagwê, bana ba gagwê ba ka se kgônafatše go dula setulo sa gagwê ka gore ga se bana ba dikgomo tša setšhaba elego Marota a 'Naboomkoppies No.262, Sekhukhuneland area'.

Mehlaa e na le diphetogo, ge bana ba thoma go ba le tlhaologanyô ya mekgwa ya melaô ya gore kgoši ye bušago setšhaba e tswetšwe bjang ka matla le setlamo sa bomang, ka mekgwa le melaô ya Sepedi, bošaedi le bohwirihwiri bo tlo kokomoga go kaakaa ThabaBogwaša.

Kgoši Motodi o belegwe ka ngwaga wa 1913 gomme ke gôna e lego monna-banneng. Rena Marota re bušwa ke kgoši etee fêla; ka moka bakgômana ke bahlanka, ba hlankêla bogoši bja bo bôna kantle le pelaêlô; gomme se kwanago le Mafota ke gore kgoši e se be molohlanyi. Ke ka baka lewo re sa le balego kgoši Sekhukhune wa bobedi a bego a re batho ba batho, e sego ba lehono motho a raga(sic) bagabo a re batho baka.

Ke boweletša ke re borrawešu ba itše motse ga o se na mohumagadi wa matiakathôka a setšhaba, e ke ke ya ba bogoši bja go tswalwa; e tlo ba bja 'a re gole re lekane', gomme tshenyêgô e tlo fetiša ya mathomong - tšhupelletšo go Bjobopholo bja Phakane a Dimo bja(sic) Bohlolo bja Tubatse!

Madinoga
-1968-

1042

K34/120

31

2214

Kgaoganyô 852 (Sep V)

Dijo tše lebanego kgoši, di hlôkômêlwa bjang?

Hlôgôputšhišo e re dijo tše lebanego kgoši; bjalege, kgoši ke sediba sewo ba bohle go hutšwago tše botse le tše bose le mathakga le melaô le boitshwarô le boikokobetšo moo bo šeditšwego ntshe. Kgoši ke mohlahlî wa setšhaba go mekgwaa le melaô. Ke ka baka lewo putšhišo ye e re kgoši; kganthe ka bophara e ra ka moka banna ba nyalô ya motlalô (boratshaditlalo) (polygamist). Gomme ke arabêla Marota mabapi le tsebô le mabohlatse a tše di bonego maphelong a borakgolo le borrawešu bawo re ba hweditšego ba sa lebaleba mo leagong la Babina-o-moromo-mootlwa-wa-noko-ya-mohlaka-marôlê.

Kgoši: Ka mabapi le dijo tša gagwe, di foswana le dijo tša batho ka moka, ge go ka ba kgethologanyo ke ge mohlomong go le sehlaswiwa sewo mohlomong se thetšago pelo ya gagwe goba go hladišwa ke boitshwarô bja mothomasadi(sic).

Mokgwa le tshwanêlô ya basadi ba motlalo: mothepa yo mongwe le yo mongwe o tšwile ka gabo a lailwe, gore 'ngwana ga o itššanô o phalwa ke bagwêra ba gag!' Ka baka lewo ke phala-phadišano(competition). Mang le mang o re ke se ke ka phalwa, bothakga bja go hlaatšwa dibjaana tša go solêla le go šebetša, moapewô wa boušwa(bogôbê) goba moratha, mathakga a go kgothêla bogôbê bja monna goba morwaye yo mogolo ka tlhompho ya mokgwa wa Marota.

2215

Ka moka dijo tša malapa di lewa ke banna kgorong selebaneng sa bohle, baeti le baetelani gomme mahlô ka moka a lebeletše go hlwêka ga dijelwana. Ge diatla tša mosadi di sa hlwekiše mogopo, banna ba fele ba eba le mokgwana wa bohlaswi dijo tša lapa lewo: gomme se re se bone ka maahlo a rena.

Ka mabaka a mangwe, bommamonyadiwa bja mosadi e be bo rotošwa ke bošaedi. E re le ge e le motho wa go kgōna meapewō gomme dibjaana tša gagwê e be tša ditšhila mahlong a kgoši goba banna; mogong maušu(magōbê) a matlabotša, a bōnwago ditshêêrê gomme banna ba šikologe sejelwana se bjalo. Bjalege, ka mokgwa wa dihlong, sejo sa lapa lewo e be bothata go se biletša kgorong ka gore se goboša mosolelwa go ba mphathō wa gagwê le go batho ba šele.

Borrawešu mehleng ya bona, dijo tša difihlola(breakfast) go be go lewa ga letšatši le hlaba, ke gore nakō ya bošupa le ya seswayi basadi ba aya mašemong; mosadi wa serêtêlêgana banna goba dithaka tša gagwê e ba wa dikwêrō leagong la Marota.

Naa ka kuđukudu bothakga bja mosadi go bonwaang ka mo lapeng?

Auwii! Phaahle! Mang le mang ge a tsêna ka lapeng lefe le lefe, o bogêla diphawō, o lebêlêla mekgopō le makgwayi medutudi ka lōkō bja kgomo. Ge tše di tsefêla batho, ke pōnagalō gore yo morwedi wa Ngwato o tšwaa ka lapeng.

2216 Banna le bōna go bonwa dikokokwane tša mathudi lebeetlo, le morulêlō wa ngwako goba nyakwana ya ka mafuri ga go nwewa mabjalwa go thabilwe; le ge dithakga di sa ke di tšeyana ka ka go swana.

Lehlasō la dijo: ge re be re thaeditše bomakgolo le bomma- wešu ba be ba re go hlaaswa dijo tša malapa a mangwe, e ba ka baka la diphêhlō, dikhuduwê le mahōō le mafagwana a go ntšha bupi, ge a se na setswana sa go hlatswiwa; ke temogo ya mathōmō go bōnagatša bošaedi bja Mošopjadi a Bauba.

Kgoši, mokgôma, mokgômana, monna ofe le ofe, ke tshwanêlo ya gagwê, go hlôkômêla mabošaedi a malapa a gagwe, go se tliše dijo tše bilikišago selebaneng sa banna ba gabô le go baeti. Mokgwa woo ke khuduthamaga ya banna ka moka leagong la Babina-noko.

Disolwa tša basadi ba mašaedi, gantšhi a mamolotšwa megopong a fegwa goba a faragetšwa maobong, go fa mašolopudi mosegare wa sekgalêla le go rathaganyetša dimpja ge di saaya madišong le le masogana le boseratamorô wa mmutla(ditšeyamorô).

2217 Ditenanô tša banna le basadi, tše dingwe di rotošwa ke mabošaetšana a basadi, gomme go se hlôkafale dikômanô ka malapeng, go be go tliše tlhalanô ka dithêlanô-maina a boloyi le mabootswa, ka gore mosadi o lalêla ka serôba(kgati) ka tšatši le letšatši. Bjalege, mmele o a ba)ba, o tlo ba a tšhabêla go bababo(sic) a re: tlou marumô e a kwele. Le ge mohlomong tatagwê a boifa kgobogo, eupja morodie o re tatane le mmame, hle, ke re tlou marumô e a kwele! Le ge batswadi ba gakanegile, go tlo ba gwa tlapêla souta(monkgô), gwa phethagala seêma sa mogologolo se rego: "Sekhukhuna leopeng,

Thoota ntle e kgakala;

Sebataladi wa go bôna".

Mothepa o gaketše o re ya bowêla ihoo e ya thokgosêla, le tlo re ge le re mollo šadiša maripa ya ba gobane ke feletše, batswadi le ba meloko ba gakanegile ka gore matiakathôka a llwe goba a nyadišetše barwa ba bona. Mabohtata a rutugile gomme ga go pheko ya go a thibêla, ka gore mothepa o re ya bowela ihoo e'a swaa!

Bjano Thulare o wa di tsêna, bjalo kgobogo e tsênê ka ferong sa mokgômana Lethamaga (Tsêkê); mogologolo yo mongwe o

re mosadi ke swana ya mošate, wa e gapa o molato, wa e feta o molato. Ke gore go nyala ke molato, ge o le kgōpê goba go se nyale ke molato.

O mongwe wa ditawo tša borrawešu, ba re laile gore: hle ngwanaka, se tlwaele go kgotlopa motho ka monwana ka nkgong, o tlo mo tsoma malōmabe; motho o na le megopolo ka moka o swana nago. Ga ešita kgoši e re e di bona nke ga a di bone, e re a di kwa nke ga a di kwe. Metse ye ka moka e ruile digōlê le mašaedi; ge e ka be di sa fo gatiwa le go pipetšwa, metse e ka be e se gōna.

Naa ke'ng modiro le mohola wa mellotima?

Tlhāgō ya Marota, Babinanoko, borrawešu ba re boditše (buditše), ebile ba re fele ka botlalo gore mosadi yo a go nyalwa dikgomomokgobo tša setšhaba ke pitša ya bogoši bja Marota. Go hlodilwe ke kgobokanō ya bagologolo ba bogologolo ge bogoši bo thongwa gomme ga re tsebe gore ke neng, ka mang yo e bego e le kgoši ya mathōmō! Ka gore ge pušo ya go namolêla bafoko le dihuswana go ba phemêla bawo ba ba bekišago, ga go hlōkêga motho yo a tlemilwego ka molao wa tlhāgō gore kgoši khutšo e ka be e se gōna ditšhabeng ka moka mo lefaseng. Gomme gwa dirwagatšwa gore go nyalwa mosadi yo e tlo go ba mmagobatho, yêna ge a tswetše ngwana wa mošemane, e tlo ba kgoši goba tatago batho kamoka; gomme ga re tsebe gore kwanō ye e thetegile ke mang, neng, ge batho go agilwe kaye!

Se lego therešo le molaō wa Sepedi: ge kgoši e se ya nyalêlwa mmago Bapedi, bogoši bja Marota ga bo gōna leagong lewo.

Ka moka tša mekgwa le ditshwanêlô tša Sepedi di ka se phethagatšwe. Ke ka ba(ka) lewo Marota a hlokometšego kudu gore neng le neng ba sa ratego go buša kantle le mellotima goba seantlô goba tlhatswadinôka. Kgoši e ka nyala basadi ba masome, eupja ge go sa nyalwa mmago Bapedi, bogoši bjoo ga se selo; bo fo swana le diloro - go be go riano banna ba mephathô ya Makgola le Madiša.

2219

Mellotima o nyaletšwe bogoši fêla, go modiro wo a ka o dirago ka mphufutšo, ke mohlokomedi wa tšohle tša borêna bja Babinanoko. Modiriromogolo wo mongwe wa sedulo se sa gagwê, e be mohlokomedi wa bafokotšana ka hlakoreng la basadi gomme sego(lo)thata e be motho wa pelotelele. E be motho yo bolo le bofodiši go batho ka moka, e se be motho wa leleme la maphākga(double tongue); e be sekgaphosefodi e sego selatêla-mafofu a mahufana a sesadi gomme ya ba thutlaleagô.

Mosadi wa setšhaba, o bapetšwa le hlaaga sa nonyana e bitšwago mašianoke, nonyana ya go ratwa ke dikgoši, nonyana ye ga e bolawe le hlaaga sa yôna ga se kgwathiwe, ga e bolaye bana ba tše dingwe dinanyana, aowa; eupja serumulane sehlageng sa yôna o tlo tshwenya bathô: phefo le go tonya, e tlo ? phetolêlô ya pefêlô ya yôna, banna ka moka ba e tseba ge ba hlagiša dikômana tša dikolwana tša leswiswi (dark schools).

Le ge Thamaga Ya Mabjana go dikgaoganyong tše dingwe e e šetše e boletše ka badiredi ba bogoši bja Marota, eupja mosadi ofe le ofe ge a sa nyalwa ka matiakathôka a setšhaba, a ke ke a thubêlwa, ge kgoši e na le moya wa go^{se}phethagatše thatô le molaô wa Babinanoko.

Mamoratwa wa kgoši a ka kgopêla go mellotima go thušwa

sefe le sefe, eupja a ke ke a laêlô(sic) thušong ye ka matla a boyêna kantle le tumêlêlô ya mellotima.

Kgaoganyô 854

Tatolêlô go bakgôma le bakgômana Maroteng.

Kgaoganyô ye ke ntlhaa ebile ke seribêgô, ka bakgôma le makgômana, mehleng ya pušo ya mohumagadi Thorometšane II le Sekhukhune II go fihlêla ka moswaredibogoši Morwamotšhe (Washington) Sekhukhune sa Morwamotšhe wa bobedi; mo go hlanolêlwa mang le mang yo a bego a sa tsebe mekgwa le melaô ya pušo ya Bapedi (ba) Thulare go tloga gaye Mogokgomeng Tubatse. Tatolêlô ye, bakgôma le bakgômana ba be ba se na tokêlô ya go begêlwa dibegô tša mabjalwa, goba mahlakori(e) goba go thubêlwa meota(bothokgo). Mokgôma goba mokgômana o etshêtlêla ka diatla tša gagwê.

Ge e ka ba mohlomphigi ofe le ofe o dira tumedišo ya thušo, o swanetše go epega go Induna Komane Sekwati Thulare goba Makwatanya Sekhukhune Sekwati, gomme ditumedišo di fihlišwe ka molaô. Mohlomongwe ditumedišo e ka ba tše:

- a) Dikaago tša nyakwana, dikokwane goba mahlômô.
- b) Melope le dipalêlôle dinti e lego mediro ya babolodi.
- c) Go rêma: ke go kgolêla mašemo ka babolodi ba papadi ya Magweraa.

- d) Ditumedišo ya(sic) dithušo ka babolotšana, ba methepa go mellotima, ka mabapi le mediro ya basadi; go lema, go bopa medutudu, go rôbêlwa dikgong goba go hlagola mašemong. Ga go motho goba mokgôma le ge e le mokgômana, a tšeyago matla a mekgwa ya Serota goba Sepedi, a e khuparêla ka diatleng tša

2221 gagwê; le ge e le monnago kgoši go swana le kgošana Kgagudi Morwamotšhe wa Sekhukhune wa pele.

Monna wa bogologolo a re: 'Ntlhomole mootlwa ga se ntswiê lenawô'. Seêma se, go be go le gôna bakgôma le bakgômana ba bantšhi ba go senyêgêlwa ke boeketlo bja bôna didulong tša bohlomphegi, ka go phegêlêla le go rata go lekana le mong bogoši ka ditshwanêlô le ditokêlô bogošing, ka gore dikgopolo goba dikgopolwana tše kôpana gomme motho a re le nna ke tswetšwe ke yôna pôô ye ya go go tswala, kganthe ga go bjalo.

Borrawešu re ba kwele ge ba re swantšhetša ka tšewo ba di bonego mehleng ya bôna, le ge maina a hakgômana bawo a se(sic) nyaretšwa mo pukung ye; gomme nke ke ge go hlabja diêma gomme re fore ba ja kgoogo ba etshêšêngwa.

Mang le mang hle, a ke a kgôtsôfale ka sewo a bopilwego ka sôna, gomme a tsepêlêlê maemong awo a lego go wêna, a tlogêlê bana ba kgoši Sekhukhune II boêtapeleng bja bona fa Naboomkoppies 262; medirc ya bôna e tlo epolêla. Ditaolo tša motse wo wa bona šidi:

- 1) Lekgôtla la thêpô;
- 2) Lekgôtla la bakgômana;
- 3) Fitšo ya kakaretšo ya motse;

ka moka tše di matleng a bona mo Bogwaša.

END S 1042.